



veni **ipek yolu**
DERGİSİ ÖZEL SAYISI
KONYA KİTABI
XV

KAYBOLMUŞ VE
KAYBOLMAYA YÜZ
TUTMUŞ MESLEKLER

Editör

Prof. Dr. Kerim ÇINAR

KONYA - 2015

TÜRK ESNAF TEŞKİLATININ TİCARÎ, SOSYAL, KÜLTÜREL VE DİNÎ KODLARI: “ESNAF SÖZLERİ/TABELALARI”

Aziz AYVA

ÖZET

Ahiliğin sosyal, kültürel ve dinî kodlarından olan çeşitli esnaf dükkânlarında hatlarla yazılmış levhalardaki “esnaf sözleri” gerçek bir esnafın, satıcının nasıl olması gerektiğini anlatan özlü sözlerdir. Bu sözler; ahi esnafının müşterisine karşı sorumluluklarını hatırlatıcı mahiyette gözünün önünde, onu sürekli uyarıcı bir fonksiyonu üstlenmiştir. Çoğunluğunu beyitler hâlinde gördüğümüz bu sözler zaman zaman üçlük, dörtlük, beşlik, altılık, vb. mısralarla da karşımıza çıkabilmektedir. Parmak hesabının gözetildiği bu şiirsel ifadelerde zaman zaman vezin kusurları da görülür. Sanat kaygısının ikinci plânda tutulduğu bu levhalar / sözler kanaatimizce halk edebiyatı ürünleri içerisinde “kalıplaşmış ifadeleri” anımsatan mahiyette sözlerdir. Bu yazımızda esnaflık teşkilatının tabelalara yansımış etik kurallarını yansıtan esnaf sözlerine/dövizlerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Esnaf, Esnaf Sözleri, Ahilik, Ahi.

ABSTRACT
COMMERCIAL, SOCIAL, CULTURAL
AND RELIGIOUS CODES OF TURKISH
TRADESMEN ORGANIZATION:
“TRADESMEN STATEMENTS”

“Tradesmen statements”, scripted in Islamic calligraphy art and carefully located in tradesmen shops, are the aphorisms which expresses how a tradesmen should be. These statements, reminds responsibilities of tradesmen towards their customers. They are mostly in couplets, or three, four, five etc. verses. In these poems, written in metrical system based on a count of syllables, there can be some imperfections. These statements are stereotyped expressions among folk literature and their artistic value plays second fiddle. In this paper will try to give a wide coverage of ethical rules reflected in “tradesmen statements” mentioned above.

Key Words: Tradesmen, tradesmen expressions, Ahi organization, Ahi.

ESNAF SÖZLERİ
(Ahiliğin Ticarî, Sosyal, Kültürel ve Dinî
Kodları)

Ahilik; ülke kaynaklarının ve yerli malının değerlendirilmesinden, toplumsal olarak adil bir gelir dağılımının oluşturulmasına; esnafın kendi arasındaki iç dinamiklerin sağlanmasından müşteri merkezli bir ticaret ahlâkının yerleşmesine; meslek erbabının her türlü tutum ve davranışından, o meslek dalıyla ilgili incelik ve ustalık bilgilerini oluşturmaya kadar gelişmiş bir medeniyetin göstergesi olarak yüzyıllardır toplumsal birliğe, barışa, hoşgörüye, ticaret ahlâkına tesir etmiş ve doktrinlerini de günümüze kadar ulaşmış olan esnaf sözleriyle/levhalarıyla taşımıştır.

Ahiliğin sosyal, kültürel ve dinî kodlarından olan çeşitli esnaf dükkânlarında hatlarla yazılmış levhalardaki “esnaf sözleri” gerçek bir esnafın, satıcının nasıl olması gerektiğini anlatmaktadırlar.

Bu sözler; ahi esnafının müşterisine karşı sorumluluklarını hatırlatıcı mahiyette gözünün önünde, onu sürekli uyarıcı bir fonksiyonu üstlenmiştir. Zaman zaman müşterinin de uyması gereken ticaret ahlâkını, kurallarını da dile getiren bu sözler hatlar tarafından yaldızlı çerçeveler içerisinde Arap harfleriyle işlenmiş/yazılmış, harf inkılabından sonra ise yeni harflerle yazılır olmuştur.

Çoğunluğunu beyitler hâlinde gördüğümüz bu sözler zaman zaman üçlük, dörtlük, beşlik, altılık, vb. mısralarla da karşımıza çıkabilmektedir. Parmak hesabının gözetildiği bu şiirsel ifadelerde zaman zaman vezin kusurları da görülür. Sanat kaygısının ikinci plânda tutulduğu bu levhalar / sözler kanaatimizce halk edebiyatı ürünleri içerisinde “kalıplaşmış ifadeleri” anımsatan mahiyette sözlerdir.

Esnaflık teşkilatıyla ilgili en önemli belgelerden biri ve şüphesiz en önemlileri fütüvvetnâmelerdir. Bu yazılı belgelerin yanında sözlü gelenekte de esnaflıkla ilgili deyim, atasözü, menkıbe, efsane ve hikayeler de önemli kaynaklardır. Birçok deyim esnaflık teşkilatı içerisinde teşekkül ettiğini biliyoruz. Bunlardan birini örnek olması bakımından aşağıya alıyoruz:

Meslek ve Zanaatların İncelik
Gerektiren Hüner Noktasını Anlatan
Bir Deyimin Hikâyesi: Püf Noktası

Bugün hepimizin günlük hayatta sıklıkla kullandığımız pek çok deyim ilginç öykülerinin olduğunu çoğumuz bilmeyiz. Ahi Evran zamanından beri ticarî hayat ve esnaf teşkilatı belirli kanunlar çerçevesinde sürdürüldüğü için bu alanlardan sözlü kültürümüze birçok deyim, tabir, yakıştırmaca, efsane, vb. örneği dahil olmuştur. Birçoğu ticarî hayattan, esnaflık geleneğinden, siyasî gelenekten ve toplum hayatından teşekkül etmiş olan bu deyimlerimizden biri de “Püf Noktası” deyimidir. Bu deyim ortaya çıkış hikâyesi de kültürümüzde köklü bir yeri olan ahilik geleneğiyle ve esnaflık



edeb ve erkânıyla ilgilidir.

Ahi Evran zamanında ticarî hayat belirli kanunlar ve ahlâk kuralları içerisinde sürdürülüyordu. Bu esnaflık geleneğine göre de çırak ustasından icazet almadan veya usta çırağına el vermeden çırak kendi dükkânını açamaz, kendi işini kuramazdı.

Rivayete göre Orta Anadolu Bölgesi'nde bir cam ustası vardı. Ahilik yapar, yanında yetiştirdiği çıraklarına işinin bütün hünelerini öğrettiği gibi esnaflık adabını da öğrettirdi. Zamanı gelen eski çıraklarına da "Sen oldun." der el verir, uğurlardı. İşler bu şekilde sürer ve çıraklar da vakti gelince usta olurlardı.

Cam ustasının yanındaki son çıraklardan biri ustasından ayrılmak için izin ister. Ustası da ona daha olmadığını, az daha zamana ihtiyacı olduğunu söyleyerek kalmasını ister. Çırak bir süre daha bekler ama tekrar izin ister. Ustası bu sefer de, "Evlâdım, sen daha olmadın, sen daha bu işin püf noktasını öğrenmedin, az daha kal hele!" der. Çırak daha fazla dayanamaz ve her şeyi göze alarak ustasının yanından ayrılarak komşu kasabalardan birine giderek yeni işini kurar. Kurar kurmasına da bu yeni işinde bir türlü dikiş tutturamaz. Yaptığı bütün cam işleri, biblolar, şamdanlar, süs eşyaları, vb. bir süre sonra çatlamakta ve müşteriler bin bir şikâyetle dükkânını basar olmuşlardır. Delikanlı artık daha fazla dayanamaz ve iflas bayrağını çekerek ustasının yanına döner. Ustasına, "ben ettim

sen etme!" der ve ustasının gönlünü aldıktan sonra tekrar çalışmaya başlarlar.

Bir süre daha çalıştıktan sonra ustası ona "Artık sen oldun, sana el veriyorum, şimdi dükkân açabilirsin ancak son bir iş göstereceğim sana, bu işin püf noktasını da göstereyim öyle gir!" der. Usta, çırağı daha önce hiç girilmeyen karanlık odayı işaretle ederek onu karanlık odaya davet eder. Usta karanlık odanın bir köşesinde yığılı vaziyetteki sıcak ürünlerden birini eline alarak tavanda incecik bir hat hâlinde süzülen ışık huzmesinin içerisinde sağa sola çevirip arada bir de "püf" "püf" yaparak cam ürünlere üfler. Daha önce hiç girmemiş bu karanlık odanın sırrını şimdi şimdi anlamaya başlayan çırak ustasına, "Usta ne yapıyorsun, neden üflüyorsun camlara?" diye sorar. Ustası da, "Bak evlâdım, ışığa tuttuğum camların içerisinde küçük küçük hava kabarcıkları var, onları henüz soğumadan daha sıcakken üfleterek patlatıyorum ki içinde hava kalmasın! Şimdi anladın mı senin camlarının neden kırıldığını, çatladığını?" der. Çırak duydukları karşısında hayrete düşer hem geçmişte yaptığı hatayı, hem de meslekteki önemli bir sırrı öğrenmiş olur. Ustası çırağına, "Şimdi öğrendin mi işin püf noktasını?" der, omzunu sıvazlar ve el vererek uğurlar.

Evet, her mesleğin, her zanaatın incelik gerektiren yerleri, bölümleri vardır. Bütün emeğimizin zayi olmaması için bu incelikleri, o işin püf noktasını öğrenmeliyiz.

Ahi Evran, Anadolu'nun ilk esnaf teşkilatı olan Ahiliğin kurucusu kabul edilir. Onun esnaflar hakkında söylediği hikmetli sözler de bir ahinin nasıl olması gerektiği hakkında fikir vermektedir. Hatta diyebiliriz ki bu esnaf sözlerinin ilk kaynağı bu veciz ifadelerdir.

"Eline, diline, beline sahip ol; kalbini, kapını, alnını açık tut!"

"Ahi'nin eli, kapısı, sofrası açık olmalı; gözü, beli ve dili kapalı olmalı!"

"Eşine, işine, aşına özen göster!"

“Harama bakma, haram yeme, haram içme. Doğru, sabırlı, dayanıklı ol. Yalan söyleme. Büyüklerinden önce söze başlama. Kimseyi kandırma. Kanaatkâr ol. Dünya malına tamah etme. Yanlış ölçme. Eksik tartma. Kuvvetli ve üstün durumda iken affetmesini, hiddetli iken yumuşak davranmasını bil ve kendin muhtaç iken bile başkalarına verecek kadar cömert ol!”

Çeşitli kaynaklardan derlediğimiz ve tarihî değeri olan esnaf ahlâk ve görgü kurallarını yansıtan, müşteri merkezli bir ticaret anlayışını gösteren bu irfan dolu sözlerden bir bölümünü aşağıda veriyoruz:

1. Bir aşçı dükkânı levhası:

Her taamin (yiyeceğin) lezzeti ta ki dimağdan (beyinden) çıkar,

Tuz ekmek hakkını bilmeyen akıbet (sonunda) gözden çıkar.

2. Bir şekerçi dükkânı levhası:

Sade pirinç zerde olmaz bal gerektir kazana (kazana),

Baba malı tez tükenir, evlât gerek kazana.

3. Bir helvacı dükkânı levhası:

Dolandım misl-i cihan bulamadım başıma bir tane tac,

Ne eğride tok gördüm ne doğruda aç.

4. Bir saatçi dükkânı levhası:

Gelen gelsin saadetle,

Giden gitsin selâmetle.

5. Bir balıkçı dükkânı levhası:

Ehl-i aşka müptelayım nemelâzım kâr benim,
Mal ve mülküm yoktur amma kanaatim var benim.

6. Bir marangoz atölyesi levhası:

Sefa geldin ey müsafir, ısmarla kahve içelim,

İşçi ile sohbet olmaz, bir merhaba der geçelim.

7. Bir demirci dükkânı levhası

Doğru olsan ok gibi elden atarlar seni,

Eğri olsan yay gibi elde tutarlar seni,

Menzil alır doğru ok elde kalır eğri yay.

8. Bir berber dükkânı levhası:

Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız,

Hazret-i Selman-ı Pâk'tır pîrimiz üstadımız.

Lâfla dükkân açılmaz, boş yere etme telâş,

Selman-ı Pâk de gelse parasız olmaz tıraş.

9. Çeşitli dükkân (Bakkal) levhaları:

Dükkân kapusu Hak kapusu, Hakkına yalvar,

Çeşmim (gözyaşım) gibidir çeşmeleri akmasa

da damlar.

*

İnsana sadakat yaraşır görse de ikrah (iğrenmek, tiksınmek)

Yardımcısıdır doğruların Hazreti Allah.

*

İlim ve sanattan haberdâr olmayanlar aç olur,

Müflis ve bîvâye kalur, herkese muhtaç olur.

*

Her sabah Besmeleyle açılır dükkânımız,

Hakk'a iman ederiz, Müslümandır şanımız.

Eğrisi varsa bizden, doğrusu elbet sizin,

Hilesi hurdası yok, helâlinden malımız.

Müşterilerimiz velinimet, yaranımız yârimiz,

Ziyadesi zarar verir, kanaattir kârımız.

10. Birçok işyerinde gördüğümüz levha:

Teklif etme veresiye,

Dost kalalım ölesiye.

11. Bir bakkal dükkânında

Veresiye vermeyi etmedim âdet,

Alıp da vermeyenler çoğaldı gâyet,

Tahsile kalmadı kat'iyen tâkat,

Verip de pişman olamam nihayet.

12. Eyüp Sultan Muvakkithanesindeki levha

Saatin mûcize-i Hazreti Yusuf idüğün,
Zammı ahad ile darbında işit leyl-ü Nehar,
İsm-i Yusuf sad-u pencah oldukça şumar,
Sata bak niçe geçer o hesap üzre çalar.

13. Edirne’de Selimiye kapalı

çarşısındaki levha

Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız,
Hazreti İbrahim Peygamberdir pîrimiz, üsta-
dımız.

14. Bir hamamdaki levha

Gelen gelsin saadetle,
Giden gitsin selâmetle. (Çağatay, 1997: 167-169)

Bugün birçok işyerinde bu tür sözlere rastla-
yamasak da bunları hatırlatan yeni dönemin ürün-
lerini görebiliyoruz. Kanaatimizde gelenek modern
sözlerle varlığını devam ettirmeye çalışmaktadır.
Son olarak günümüz sanal iletişim ortamlarında
dolaşan içi boş duvar yazılarını bu hikmetli sözle-
rin dışında değerlendirmeliyiz.

SONUÇ

Sonuç olarak diyebiliriz ki Türk esnaf teşki-
latı köklü bir geçmişe sahiptir. Bu tarihî yönünü
sözlü ve yazılı kaynaklarda gördüğümüz çoğu halk
irfanını yansıtan esnaf sözleri de bu köklü tarihe
ışık tutmaktadır. Bu sözlerde Türk âdet ve görgü
kurallarından Türk misafirperverliğine, Türk adalet
anlayışından etik değerlerine kadar birçok mesaj-
lar gizlidir. Özellikle ticaret ahlâkıyla ilgili önem-
li ipuçlarının gizlendiği bu sözler felsefî ve ticarî
özelliklerinin yanında Türk şiir zevkinin ve sözlü
gelenegin de çok önemli örnekleri olması bakı-
mından incelenmeye değerdir. Kalıplaşmış ifade-
ler şeklinde karşımıza çıkan bu sözler yüzyıllardır
duvarlarda Türk kültürünün, esnaflık teşkilatının
izlerini bugüne taşımış ve köklü bir medeniyetin
şiir zevkiyle ifadesine kaynaklık etmişlerdir.

KAYNAKÇA

AYVA, Aziz (2013), “Ahilik, Esnaf Destanla-
rı ve Ermenekli Hasan Tahsin’in Berber Destanı”,
**Yeni İpek Yolu/Özel Sayı-Aralık 2013 Konya
Kitabı XIV**, Konya 2013, 168-183.

BAYRAM, Mikail (1991), **Ahi Evren ve Ahi
Teşkilâtı’nın Kuruluşu**, Konya.

BİLGEGİL, M. Kaya (2012), **Saz Şiirinin
Kadroları**, s. 174.

BOZYİĞİT, A. Esat (1988), “Esnaf Destan-
ları” **Türk Folklor Araştırmaları**, 1988/2, Kültür
ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dai-
resi Yay: 96, s. 27-47.

ÇAĞATAY, Neşet (1990), **Ahilik Nedir**, 123 s.

ÇAĞATAY, Neşet (1997), **Bir Türk Kuru-
mu Olan Ahilik**, s. 158-160.

ÇALIŞKAN, Yaşar-İKİZ, M. Lütfi, (1993),
Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik, An-
kara.

EKİNCİ, Yusuf (2008), **Ahilik**, Ankara.

GENÇOSMAN, Kemal Zeki (1972), **Türk
Destanları**, İstanbul. (Esnaf Destanları: 327-346).

GÜLLÜLÜ, Sabahattin (1992), **Ahi Birlikle-
ri**, İstanbul.

GÜLVAHABOĞLU, Adil (1991), **Sosyal
Güvenlik Öncüsü Ahi Evran Veli ve Ahilik**, An-
kara.

KAYA, Doğan (2011), **Sözlük Destanlar**, An-
kara.

KAYSERİ, İhsan (2002), **Türk Medeniyeti-
nin Dinamiği**, Konya.

SOYKUT, Refik (1971), **Orta Yol Ahilik**,
Ankara.

ŞEKER, Mehmet (hızl.) (1993), **İbn Batu-
ta’ya Göre Anadolu’nun Sosyal-Kültürel ve İk-
tisadî Hayatı ile Ahilik**, Ankara.

ŞİMŞEK, Muhittin (2002), **Ahilik**, İstanbul.

TAN, Nail, “Âşık Tarzı Destan Geleneğinde
Esnaf Destanı Araştırmalarına Katkıları”, **Türk
Dili**, 316-327.